

Athanasios Angelopoulos, Michaii Tritos

Instytucja pentarchii w Kościele Prawosławnym i jej znaczenie dzisiaj

Elpis 5/7/8, 93-98

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

INSTYTUCJA PENTARCHII W KOŚCIELE PRAWOSŁAWNYM I JEJ ZNACZENIE DZISIAJ

Jak wiadomo Kościół jest powołanym przez Boga organizmem, kierowanym przez Jezusa Chrystusa, który jest Głową jego ciała. Z Jego własnego pełnomocnictwa szczególny stan kapłański, na zasadzie prawa reprezentacji, sprawuje szczególną funkcję w ciele Kościoła. Ten szczególny stan, dzięki nieprzerwanej sukcesji apostołskiej, która swe początki bierze w samym Jezusie Chrystusie, jest nośnikiem kapłańskiej władzy w Kościele.

Centralną pozycję w organizacji administracji kościelnej stanowi biskup, który jest głową i centrum jedności każdego Kościoła lokalnego, bowiem wraz ze swoją chirotonią staje się *na wzór Chrystusa*. Biskup posiada bezpośrednią zależność od Bożej Głowy Kościoła – Chrystusa; stąd też każdy Kościół lokalny, który sprawuje kult pod jego duchowym przewodnictwem, jest pełnym Kościołem, ponieważ Chrystus, który jest rzeczywiście obecny w Świętej Eucharystii, gwarantuje jego pełnię.

W pierwszych wiekach biskupi określonych tronów cieszyli się szczególnym poważaniem. Zgodnie ze świadectwem źródeł biskupi Rzymu, Antiochii, Efezu, Jerozolimy, Cezarei w Palestynie, Aleksandrii, Kartaginy darzeni byli szacunkiem za pośrednictwem tak zwanego honorowego pierwszeństwa, co oznacza, że zwyczajowo oddawano im honory, albowiem byli duszpasterzami najznacześniejszych tronów.

Powstaje jednak pewna kwestia. Skoro wszystkie Kościoły lokalne są pełne, z uwagi na rzeczywistą obecność Chrystusa w sakramencie Świętej Eucharystii, i skoro wszyscy biskupi otrzymali podczas kanonicznej i sakramentalnej chirotonii tę samą władzę duchową, to jak można wyjaśnić powstanie honorowego pierwszeństwa?

Chociaż wszystkie Kościoły lokalne przeżywają tę samą rzeczywistość,

jednak bezpośredni związek z epoką apostołską nie był przywilejem wszystkich Kościołów lokalnych, ponieważ wiele z nich nie mogło udowodnić bezpośredniej i nieprzerwanej kontynuacji sukcesji biskupów aż do czasów apostołskich, z uwagi na fakt, że poznały chrześcijaństwo nie za pośrednictwem któregoś z apostołów, lecz w wyniku działalności misyjnej innego Kościoła lokalnego.

Na podstawie tych faktów z czasem pozycja Kościołów apostołskich stała się uprzywilejowana.

W II w. Kościół wyróżnia najznacześniejsze trony apostołskie, które łączyły **apostolskość** ze znaczeniem **politycznym**. Ta zwyczajowa praktyka została narzucona na stałe świadomości Kościoła w III w.

Szczególne ranga Kościołów apostołskich znalazła swój oddźwięk wśród ich biskupów w postaci honorowego pierwszeństwa.

Powstanie honorowego pierwszeństwa nie było przypadkowe, lecz podyktowane było potrzebami Kościoła. Jego narzucenie dokonało się w ramach podziału administracyjnego Cesarstwa Rzymskiego, w którym według profesora Vlassiosa Fidasa *honorowe pierwszeństwo swobodnie ukształtowało się, rozwinęło i utrwaliło jako dobrze ugruntowany porządek zwyczajowy*.

Preferowanie wielkich ośrodków miejskich stanowi w epoce apostołskiej powszechną regułę w dziele ewangelizacji. Apostoł Paweł, nadając tym ośrodkom - w celu lepszego przeprowadzenia misji - szczególne znaczenie, otoczył je szczególną miłością i do nich skierował większość swoich listów.

Już w drugiej połowie II w. w każdej jednostce administracyjnej istniał jakiś Kościół, w stosunku do którego uznawane było przez pozostałe Kościoły prowincji honorowe pierwszeństwo. Widać to najwyraźniej w chirotoniach biskupów oraz w soborach lokalnych, gdzie w praktyce mamy do czynienia z ustanowieniem szczególnie poważanego Kościoła. Zaszczycił przewodniczenia soborom lokalnym oraz zajmowanie pierwszego miejsca podczas chirotonii biskupów stały się osiami ogólnego rozwoju zwyczajowego porządku honorowego pierwszeństwa i główną treścią pierwszeństwa administracyjnego oraz kanonicznego.

Wraz z wprowadzeniem przez I Sobór Powszechny w Nicei (325 r.) systemu metropolitalnego praktyka zwyczajowa, która swobodnie się ukształtowała, podniesiona została do rangi kanonicznej, nie ulegając zmia-

nom pod względem treści.

Na podstawie decyzji I Soboru Powszechnego w Nicei honorowe pierwszeństwo na brało charakteru metropolitalnego, to znaczy zostało przyznane tronem stolic prowincji państwowych. Konkretnie IV kanon dotyczy wyboru biskupów diecezji przez wszystkich biskupów tej samej diecezji i w obecności biskupa metropolii, który posiadał wyłączny przywilej zatwierdzania decyzji soboru diecezjalnego.

Decyzje II Soboru powszechnego przygotowały grunt do ukształtowania się patriarchalnej organizacji administracji kościelnej, albowiem zagwarantowały wyjątkowe pierwszeństwo honorowe najznacześniejszych tronów Rzymu, Konstantynopola, Aleksandrii i Antiochii a pośrednio również Jerozolimy, *matki wszystkich Kościołów*.

Ogólnie, biskupi tych tronów zostali obdarzeni wyjątkowym *honorowym pierwszeństwem* przez kanony Soborów Powszechnych (6 i 7 kanon I Soboru Powszechnego, 2 i 3 kanon II Soboru Powszechnego oraz 28 kanon IV Soboru Powszechnego).

W ten sposób ukształtowała się instytucja *pentarchii* patriarchów, w skład której jako pierwszy w kolejności wchodził również tron papieski. W tej kanonicznej instytucji pięciu patriarchów stanowi on najwyższą władzę administracyjną w Kościele. Mowa tutaj o pięciu kościelnych centrach jedności i wspólnoty wszystkich Kościołów lokalnych w prawidłowej wierze oraz w miłości. Pięciu patriarchów jest sobie równych. Biskup Rzymu jest *primus inter pares* w gronie pięciu patriarchów.

Tak więc zamiast scentralizowanej bazy kościelnej, która była propagowana w Kościele za pośrednictwem papieskiego prymatu w celu zachowania jedności i wspólnoty Kościołów lokalnych, prawosławny Wschód obstawał przy kanonicznej tradycji pięciu kościelnych centrów jedności i wspólnoty Kościołów lokalnych, które zostały ustanowione na mocy decyzji kanonicznych oraz praktyki Soborów Powszechnych. Udział albo reprezentacja, lub też zgoda pięciu patriarchów są niezbędne dla zwołania Soboru powszechnego.

Każdy patriarcha był autokefaliczny i niezależny w administrowaniu Kościołami znajdującymi się w jurysdykcji jego tronu, lecz w poważnych kwestiach wiaty oraz porządku kanonicznego poddawał się zbiorowemu autorytetowi *pięcioszczytowego państwa* Kościoła.

Po IV Soborze powszechnym *tytuł patriarcha* używany był w celu

zamanifestowania wyjątkowego autorytetu biskupów Rzymu, Konstantynopola, Aleksandrii, Antiochii i Jerozolimy, którzy sprawowali niezależną jurysdykcję administracyjną w pięciu wielkich obszarach chrześcijańskiej *ekumeny*.

Patriarsze prymaty są *większej rangi i autorytetu*, ponieważ opierają się na ponad-administracyjnym pierwszeństwie honorowym, które zostało przyznane pięciu patriarchalnym tronom na mocy decyzji Soborów Powszechnych.

Każdy patriarcha posiadał kanoniczne prawo, w przypadku odstąpienia któregoś patriarchy od prawidłowej wiary lub kanonicznego porządku, do poinformowania o tym odstępcie pozostałe patriarchalne trony oraz zażądania zwołania Soboru Powszechnego lub ogólnego w celu osądzenia patriarchy-odstępcy. W ten sposób *pentarchia* patriarchów jako najwyższy autorytet jednolitego ciała kościelnego, neutralizowała pełną wewnętrzną autokefalię administracyjną każdego patriarchalnego tronu.

Ciągłe potwierdzanie jedności i wspólnoty pięciu patriarchów zabezpieczane było przy pomocy listów kanonicznych, które każdy patriarcha wysyłał natychmiast po swoim wyborze z prośbą o umieszczenie jego imienia w dyptychach innych patriarchalnych tronów.

Rodzi się jednakże kwestia: Jakie jest miejsce *pentarchii* patriarchów dzisiaj?

O ile do IX w. zwiększenie lub zmniejszenie liczby pięciu patriarchatów było niemożliwe, to po definitywnej schizmie Kościołów, podczas której, doszło do rozłamu ze starym Rzymem, określonym jako schizmatycki, patriarcha ekumeniczny staje się pierwszym biskupem w Kościele prawosławnym. Od tego czasu tytuł *patriarchatu* zdobyły również nowe Kościoły, które zostały założone przez bizantyjską misję wśród ludów słowiańskich.

Zgodnie z tradycją prawosławną jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół przejawia się wraz ze wszystkimi swoimi właściwościami oraz wraz z całą swoją pełnią w każdym miejscu, w którym sprawowana jest prawidłowa Święta Eucharystia z gwarancją kanonicznego autorytetu biskupiego.

Wyjątkowość tego prawosławnego pojmowania natury Kościoła wyjaśnia ponadczasowy rozwój i synchroniczne kształtowanie się organizacji administracyjnej Kościoła prawosławnego.

Rzeczywiście, Kościół prawosławny jest wspólnotą lokalnych Kościołów autokefalicznych lub autonomicznych, które rozróżniane są jako najstarsze lub starsze patriarchaty (Konstantynopola, Aleksandrii, Antiochii i Jerozolimy), młodsze patriarchaty państw lub narodów (Rosji, Serbii, Rumunii, Bułgarii i Gruzji), Kościoły autokefaliczne (Cypru, Grecji, Polski, Albanii, Czech i Słowacji) oraz Kościoły autonomiczne (Finlandii, Estonii i Łotwy a także, jeśli zachowane zostaną przesłania kanoniczne, dlaczego by nie również Skopie).

Rozwój kwestii administracyjnych powyższych Kościołów stanowi powszechnie widoczny dowód elastyczności zajmującego pierwszy tron patriarchatu, który udziela stopni samodzielności na zasadzie potrzeby czasu i zawsze w ramach świętych kanonów oraz dyscypliny,

Jedność tych Kościołów wyraża się za pośrednictwem koordynacyjnej roli patriarchatu ekumenicznego Konstantynopola, funkcjonowania systemu soborowego zarówno w ramach lokalnych jak i międzyprawosławnych oraz całkowitej tożsamości doświadczenia kultu i ogólnej tradycji kościelnej.

Obecnie możemy mówić nie tyle o *pentarchii* patriarchów, ile o *dekatearchii*, z drobną tylko uwagą, że nowe Kościoły autokefaliczne nie mają tego samego kanonicznego obwarowania, co starsze lub najstarsze patriarchaty, z jednej strony dlatego, że nie zostały uhonorowane szczególnie, *pierwszeństwem honorowym*, a z drugiej strony ponieważ nie zostały ogłoszone autokefalicznymi na mocy decyzji Soboru Powszechnego. Przyszły Sobór panprawosławny wzywany jest do rozwiązania również tej kwestii oraz kanonicznego obwarowania działań patriarchatu ekumenicznego, podjętych na podstawie swoich jurysdykcji kanonicznych.

Należy podkreślić, że ogłoszenie autokefalii jakiegoś Kościoła odbywa się za pośrednictwem wydania przede wszystkim przez patriarchat ekumeniczny soborowego *Tomosu* oraz w następstwie zgodnej opinii Kościoła, z którego wydziela się Kościół ogłaszany autokefalicznym. Akt ten musi zostać zatwierdzony przez panprawosławną zgodę za pośrednictwem odpowiednich decyzji soborowych.

Z przywileju pierwszego tronu Konstantynopola w całym Kościele prawosławnym nie może korzystać żaden inny tron, dlatego też wszelka podobna inicjatywa uznawana jest za akt antykanoniczny, jak na przykład samowolne ogłoszenie autokefalii Kościołów Gruzji, Czechosłowa-

cji i Japonii przez patriarchat moskiewski, bez uprzedniego wydania przez patriarchat Konstantynopola Soborowego *Tomosu*. Za antykanoniczny uznaje się też wszelki samowolny akt ogłoszenia się Kościoła autokefalicznym, jak to miało miejsce na przykład w przypadku Kościoła greckiego w roku 1833 oraz Skopje w roku 1967.

Problem sposobu ogłaszania autokefalii w Kościele prawosławnym traktowany jest ze szczególną wrażliwością, dlatego też został zapisany jako główny temat przyszłego Wielkiego Soboru Kościoła prawosławnego.

BIBLIOGRAFIA:

1. Blassios Fidas, *Ο θεσμός της Πενταρχίας των Πατριαρχών*, τ. Α' ((969), τ. Β' (1-9-70). (Blassios Fidas, *Instytucja pentarchii patriarchów*, t. I (1969), t. II (1970))

2. Tenże, *Το αυτοκέφαλον και το σ,υτόνομον εν π? Ορθοδόξω Εκκλησία..*

(Tenże, *Autokefalia i autonomia w Kościele prawosławnym*)

3. Maksym, metropolita Sardes, *Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον ?..ν τη Ορθοδόξω ΕΚΚΑ* Θεσσαλονάκη 1972.

(Maksim, metropolita Sardes, *Patriarchat ekumeniczny w Kościele prawosławnym*, Saloniki 1972)

4. Ewangelia A. Warella, *Μαρτορία και Διακονία Ω/ς Ορθοδοξίας σήμερα, ΔίορΟόόοξοζ διακονία, του Οικσνμενικού Γιατριαρχασί) κατά τον Κ' αι.*, Θεσσαλονάκη 1996,

(Ewangelia A. Warella, *Świadectwo i postuga prawosławia dzisiaj. Miądzyprawosiawna postuga Patriarchatu ekumenicznego wXX w.*, Saloniki 1996)

Przetłumaczył archimandryta Jerzy (Pańkowski)